

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

292

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

**SCIENTIFIC HERALD OF
NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND
ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE**

Series: Philological Sciences

Київ–2018

ISSN 2413-5305
ISSN (online) 2410-9401
Index Copernicus

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences/Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2018. – Вип. 292. – 262 с.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради НУБіП України, протокол № 2 від 26.09.2018 р.

У збірнику вміщено статті науковців, викладачів, докторантів та аспірантів з актуальних питань сучасного, порівняльно-історичного і типологічного мовознавства, літературознавства, термінознавства, соціальних комунікацій, лінгвостікергетики, теорії і методики навчання іноземних мов. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних та літературознавчих явищ. Дослідження виконано з урахуванням сучасних досягнень філологічної науки.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів середніх шкіл, студентів.

Scientific Herald includes articles of scholars, lecturers, Grand PhD and PhD students on current issues of modern, comparative-historical and typological linguistics, literary, terminology studies, social communication, lingual synergetics, theory and methods of teaching foreign languages. Traditional and non-traditional approaches to study various linguistic and literary phenomena are considered. The researches are carried out taking into account the modern achievements of philological science.

Scientific Herald is for scholars, lecturers of higher educational institutions, teachers of secondary schools, students.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф. (відп. редактор); *Іватуллін І. І.*, академік НААН України, д-р с.-г. наук, проф. (заст. відп. редактора); *Шинкарук В. Д.*, д-р філол. наук, проф. (заст. відп. редактора); *Кирилюк В. І.*, канд. с.-г. наук, доцент (відп. секретар); *Харченко С. В.*, канд. філол. наук, доц. (заст. відп. секретаря); *Бабенко О. В.*, канд. філол. наук, доц.; *Амеліна С. М.*, д-р пед. наук, проф.; *Бунітосва І. Р.*, д-р філол. наук, проф.; *Бялик В. Д.*, д-р філол. наук, проф.; *Гамзюк М. В.*, д-р філол. наук, проф.; *Городенська К. Г.*, д-р філол. наук, проф.; *Журавльова Є. О.*, д-р філол. наук, проф. (Казахстан); *Калита А. А.*, д-р філол. наук, проф.; *Карабан В. І.*, д-р філол. наук, проф.; *Кияк Т. Р.*, д-р філол. наук, проф.; *Кіраль С. С.*, д-р філол. наук, проф.; *Костриця Н. М.*, д-р пед. наук, проф.; *Кудрицька М. І.*, д-р філософії, доц. (Казахстан); *Куїк-Каліновська А.*, д-р філол. наук, проф. (Польща); *Леськів А.*, д-р філософії, доц. (Польща); *Марія де лос Анджелес Гомес Гонсалес*, д-р філософії, проф. (Іспанія); *Мушинка М. І.*, д-р філол. наук, проф. (Словаччина); *Нефьодова Л. А.*, д-р філол. наук, проф. (Росія); *Ожован В. М.*, д-р філол. наук, проф.; *Олійник О. Б.*, д-р філол. наук, проф.; *Райхель М.*, д-р філософії, доц. (Німеччина); *Степаненко М. І.*, д-р філол. наук, проф.; *Церцавдзе М. Г.*, д-р філол. наук, проф. (Грузія); *Чарота І. О.*, д-р філол. наук, проф. (Білорусь).

Відповідальна за випуск О. В. Бабенко

Серія «Філологічні науки» входить до переліку фахових видань (філологічні науки), затверджених МОН України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Серія «Філологічні науки» зареєстрована в таких міжнародних інформаційних та наукометричних базах: РИНЦ, Polska Bibliografia Naukowa, Bielefeld Academic Search Engine, Research Bible, Leibniz Information Centre for LifeSciences, Google Академія, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Universitätsbibliothek Leipzig, Electronic Journals Library, Journalindex.net, Мас Імпакт-фактор в Index Copernicus, Global Impact Factor.

Адреса редакції: 03041, м. Київ, вул. Генерала Подімцева, 19, навч. корпус № 1, ауд. 22,
тел.: (044) 527-85-95

Засновник

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 22395-12295 ПР від 04.10.2016

Статті подано в авторській редакції.

Редакція залишає за собою право на літературне та технічне редагування.

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інших відомостей.

Передрукуювати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів

мовах незалежної України перед дослідниками постали нелегкі й відповідальні завдання – повернути українській втрачену за роки бездержавности національну сутність, віками формовані норми, усунути все те, що чинить її фонетичному та граматичному ладові, продовжити вічні традиції в слово – й формотворенні та використанні цих форм для неї синтаксичних конструкцій.

Катерина Григорівна Городенська

ЗМІСТ

<i>Шинкарук В.Д.</i>	Vir magni ingenii (До ювілею професора К. Г. Городенської)	8
МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО		
<i>Шинкарук В.Д.</i>	Дискурсивні висловлення з актуалізованим препозитивним компонентом	11
<i>Харченко С.В.</i>	Інституалізація поняття «синтаксична норма» в українському мовознавстві	18
<i>Азарова Л. Є.</i>	Мова як визначальний чинник ідентичності української нації	24
<i>Личук М.І.</i>	Формальний та семантичний принципи впорядкування нечленованих реченневих побудов	32
<i>Мартинова Г. І.</i>	Дієслівні форми з постфіксом -ся в середньонаддніпрянських говірках	38
<i>Амеліна С. М., Шинкарук В.Д., Шитик Л. В., Ясакова Н. Ю.</i>	Роль латинської мови у підготовці майбутніх філологів	45
<i>Грабовська І. В.</i>	Функційні аналоги сполучників' статус, типологія Морфологічна категорія особи у світлі міжчастиномовної взаємодії	54
<i>Ковтюх С. Л.</i>	Основні підходи до визначення поняття метакомунікації в лінгвістиці	67
<i>Колібаба Л. М.</i>	Зв'язані форми родового відмінка множини як нові грамеми словозмінних парадигм іменників	74
<i>Пастернак Т. А.</i>	Актуалізовані граматичні форми дієслів в українській літературній мові початку ХХІ сторіччя	79
<i>Поздрань Ю. В., Франчук Н. Л., Прищепя О. П., Плечко А. А., Свисюк О. В., Прокоф'єв Г. Л., Халіман О. В.</i>	Поліфункціональність як прагматична характеристика епідейктичного дискурсу	98
<i>Горобець А. В.</i>	Одоративна лексика в романі Люко Дашвар «Ініціація»: семантико-прагматичний аспект	103
<i>Запорожська Д. М.</i>	Особливості вербалізації концепту Україна в мовомисленні сучасної української молоді	109
<i>Горобець І. В.</i>	Іронія та пропозиція: закономірності взаємодії	116
<i>Боанджу Г.</i>	Особливості видових протиставлень імперативних форм для вираження аксіологічних відтінків значень	124
<i>Бабенко, В. О., Лисогоря В. А., Качмарчик С. Г., Суліма М. І., Козуб Л. С., Дроздовська О. В.</i>	Лексико-семантичне поле «Час» у мові повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять»	131
<i>Горобець А. В.</i>	Суржик та суржикізми в українських рок-поезіях 80-х років ХХ століття	140
<i>Запорожська Д. М.</i>	Функційні особливості повтору ключових слів у мові сучасних українських газет	148
<i>Горобець І. В.</i>	Експресивність виражальних засобів мови в румунських інкатаціях	155
<i>Боанджу Г.</i>	Гендерний аспект у лінгвокультурології	159
<i>Бабенко, В. О., Лисогоря В. А., Качмарчик С. Г., Суліма М. І., Козуб Л. С., Дроздовська О. В.</i>	Особливості вживання мовних засобів вираження вибачень в англійській та українській мовах	160
<i>Дроздовська О. В.</i>	Лінгвокультурологічний потенціал англійських казок	166

<i>Копєсник М.Ю., Прєбко О. С. Сидорук Г.І., Пєтїї А. О.</i>	Особливості перекладу німецьких аграрних термінів українською мовою	175
	Проблеми передачі реалій англomовних країн в перекладах прозових та поетичних творів	180

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

<i>Авбик С.П. Явушик І.І., Пішкарук О.В., Бєвєцька О. М.</i>	Офіційно-діловий стиль: термінологічна субпарадигма енциклопедії української лінгвостилістики	185
	Семантичне поле термінів ландшафту і назви рослин, які їх супроводжують	192
<i>Крїмець О.М. Пєтрової Т.О.</i>	Наукова картина як інтегральна модель пізнання світу	202
	Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності	208
<i>Полїщук А. В., Явушик К. Г., Явушик К. Г., Полїщук А. В.</i>	Особливість омонімічності загальноновживаних дієслів абрєвіатурам технічних термінів	217
<i>Ольховська Н. С., ГалїК А.К.</i>	Особливості співзвучності загальноновживаних іменників з абрєвіатурами технічних термінів	222
<i>Ольховська Н. С., Кольцова О. О.</i>	Становлення та розвиток термінології лісівництва: лексико-семантичний аспект	228
	Лексичні особливості перекладу термінології рибництва та аквакультури	234

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

<i>Бєлєвєва О. Ю.</i>	Стандарт подання новин для мобільних прикладних програм	240
<i>Грєбовська І. В., Харченко Я. С.</i>	Інформативні відповіді vs. рєспонсивні реакції в комунікації і метакомунікації	246

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

<i>Максимчук В.С., Сидорук Г.І.</i>	Технологія «занурення» під час вивчення іноземних мов	252
<i>Бєбєнко О. В., Швєчук П. Ю.</i>	Методи навчання англійської мови через безкоштовні додатки для обміну повідомленнями та завдання смартфона	257

CONTENTS

<i>Shinkaruk V.D.</i>	Vir magni ingenii	8
LINGUISTIC AND TRANSLATION STUDIES		
<i>Shinkaruk V.D.</i>	Discourse expressions with an actualized prepositive component	1
<i>Kharchenko S. V.</i>	Institutionalization of concept "syntactic norm" in the Ukrainian language	11
<i>Azarova L. Ye.</i>	Language as a key identity factor of Ukraine's nation	2
<i>Lychuk M. I.</i>	Formal and semantic principles of infringement of non-segmented sentences structures	3
<i>Martynova H. I.</i>	Verb forms with -ся postfix in the MidUpperDnieper patois	38
<i>Amelina S.M., Shinkaruk V.D.</i>	Role of Latin in future philologists' training	44
<i>Shytyk L. V.</i>	Functional analogues of conjunctions: status, typology	54
<i>Yasakova N. Y.</i>	Morphological category of person in the light of interaction between parts of speech	61
<i>Grabovska I. V.</i>	The basic approaches to the study of metacommunication in linguistics	74
<i>Kovtiukh S. L.</i>	Connected forms of the plural genitive case as new grammemes of nouns inflection paradigms	79
<i>Kolibaba L. M.</i>	Actualizational grammatical forms of verbs in the Ukrainian literary language of the beginning of XXI century	87
<i>Pasternak T. A.</i>	Multifunctionality as a pragmatic characteristic of epideictic discourse	98
<i>Pozdran Yu. V., Franchuk N. L.</i>	The odourative vocabulary in novel of Luko Dashvar «Initiation»: semantic-pragmatic aspect	10
<i>Pryshepa O. P., Plechko A. A., Svysiuk O. V.</i>	The verbalization peculiarities of the concept Ukraine in the mentality of modern ukrainian youth	10
<i>Prokofiev G. L.</i>	Irony and proposition: regularities of interaction	11
<i>Khaliman O. V.</i>	The peculiarities of aspect imperative forms oppositions for the expression of axiological meanings	12
<i>Horobets A. V.</i>	Lexical-semantic field "Time" in the language of the story of Mikhail Stelmakh "Geese-swans fly"	13
<i>Zaporozhska D. M.</i>	Surzhik and surzhikisms in Ukrainian rock-poetry of the 80s of the twentieth century	14
<i>Horobets' I. V.</i>	Functional peculiarities of the key word repetition in the language of Modern Ukrainian newspapers	14
<i>Boangiu G.</i>	The expressivity of the figurative language in Romanian incantations	15
<i>Babenko O.V., Lysogorya V. A., Kachmarchyk S. H., Sulima M. I.</i>	Gender approach to cultural linguistics	15
<i>Kozub L. S., Drozdovska O. V.</i>	Peculiarities of language means of apologizing in the English and the Ukrainian languages	16
<i>Kolesnyk M. Yu., Predko O.S.</i>	Linguocultural potential of english fairy tales	17
<i>Sydoruk H.I., Petiy A.O.</i>	Features of translation of German agrarian terms into Ukrainian	17
	The problems of translating the realia of English-speaking countries in prose and poetic works	18

TERMINOLOGY STUDIES

<i>Hytyk S.P.</i>	Official-business style: terms subparadyhma of encyclopedia by Ukrainian linguostylistics	185
<i>Vakulyk I. I., Shynkaruk O.V., Bagalakaya O.M., Krymets O.M., Petrova T.O.</i>	Semantic field of landscape names and the accompanied plants names	192
	Scientific worldview as an integrated model of the world cognition	202
	Ukrainian termonografical criticism: from origin to modern times	208
<i>Poliachuk A.V., Yakushko K.H.</i>	Specificity of the homonymy of commonly used verbs to the abbreviations of technical terms	217
<i>Yakushko K.H., Poliachuk A.V., Dikhovska N.S., Halik A.K.</i>	Features of consonance of the general nouns to the abbreviations of technical terms	222
<i>Dikhovska N.S., Koltsova O.O.</i>	The development of forestry terminology: lexico-semantic aspect	228
	Lexical features of translations the terminology of fishing and aquaculture	234

SOCIAL STUDIES

<i>Balalaleva O. Yu.</i>	Standard on news presentation for mobile applications	240
<i>Grahovska I. V., Kharchenko Ya. S.</i>	Replies vs. responses in communication and metacommunication	246

**ISSUES IN THEORY AND METHOS OF TEACHING
FOREIGN LANGUIAGES**

<i>Maksymchuk V. S., Sydoruk H. I.</i>	«Immersion» technology when studying foreign languages	252
<i>Babenko O.V., Shevchuk L. Yu.</i>	English language teaching methods through free apps for messaging and smartphone tasks	257

the action, due to the concentration on the result of the action and the increase in the distance between the collocutors. The degree of negative manifestation may vary on the scale of evaluation from the smallest to the maximum, which modifies the lexical meaning of the word, intonation, the peculiarities of the relations between communicants and the communicative situation.

Keywords: *grammar of estimation, imperative, imperfect and perfect modes, pragmalinguistics, Ukrainian language*

УДК 811.161.2373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У МОВІ ПОВІСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА «ГУСИ-ЛЕБЕДІ ЛЕТЯТЬ»

А. В. ГОРОБЕЦЬ, викладач,
Вінницький національний аграрний університет,
аспірант кафедри української мови,
**Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**
E-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7186-6782

Анотація. У статті досліджено особливості лексико-семантичного поля «час», вивчено його структуру, здійснено аналіз тематичних груп лексики на позначення часових відрізків, простежено зв'язок філософії авторського світосприйняття крізь призму часових вимірів із мовними засобами її вираження на матеріалі автобіографічної повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Статтю присвячено питанням структуризації лексико-семантичного поля «час», розглянуто й схарактеризовано темпоральні номінації у складі фразеологізмів, ужитих у повісті, а також подано приклади авторських мовних засобів на позначення часових відрізків, утворених на підставі народознавчих спостережень. У структурі лексико-семантичного поля «час» визначено три основні компоненти: ядро час, центр – лексеми, які позначають часові проміжки і належать до тематичних груп «пори року», «частини доби», «назви періодів життя» та периферійну організацію: прикметниково-іменникові словосполучення, у яких лексема зі значенням темпоральності втрачає самотійність і набуває відтінків значення слова, з яким поєднана, а також елементи надфразової єдності, які не позначають темпоральність безпосередньо, а сприяють розумінню тексту читачем, викликаючи у нього ряд асоціацій: тактильних, зорових, слухових, нюхових тощо.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, тематична група, темпоральні номінації, ядро поля, центр поля, периферійна організація

Мета статті полягає в аналізі елементів лексико-семантичного поля (ЛСП) «час» у мові автобіографічної повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Її **завдання:** визначити структуру ЛСП «час»; класифікувати елементи ЛСП «час» відповідно до лексико-семантичних груп у межах поля.

Актуальність. З кінця ХІХ століття лексико-семантичні поля перебувають у центрі уваги дослідників-мовознавців, оскільки мова є дзеркалом внутрішнього світу мовця, його світобачення, ментальних та національних особливостей, а подекуди й характеризує життя епохи, її настрої, специфіку. За радянських часів мова творчості

багатьох українських письменників залишалася поза увагою дослідників, хоч нерідко вирізнялася яскравими, неординарними авторськими мовними засобами. Мовотворчість Михайла Стельмаха також не була предметом вивчення в аспекті актуалізації лексико-семантичних полів, важливих для відновлення національно-мовної картини світу.

Не аналізувалося й лексико-семантичне поле «час» як специфічний засіб авторського світосприйняття мовними одиницями, що й становить актуальність пропонованої розвідки.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування основних результатів дослідження. Лексико-семантичне поле, починаючи з XIX ст., цікавило багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, С. Денисова зазначає, що лексико-семантичне поле – це «семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, наявність зон семантичного переходу» [2, с.78]. М. Кочерган визначає лексико-семантичне поле як «сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [3, с. 121]. Отже, елементами конкретного лексико-семантичного поля є слова, словосполучення або речення, пов'язані між собою спільною ознакою, так званім «фрагментом дійсності». О. Петрушенко на прикладі темпорального поля виділяє лексико-семантичне поле «як структуровану систему, яка організовується й функціонує за певними законами, має чітко виражене ядро, навколядерну зону й периферію, стратифікується на ряд лексико-тематичних груп (зокрема «назви пір року», «назви частин доби») та ієрархічно підпорядкованих їм лексико-семантичних мікрополів («зима», «весна», «літо», «осінь»; «ранок», «день», «вечір», «ніч»)» [4, с. 8-9]

Щодо структури лексико-семантичного поля, то деякі мовознавці виділяють лише ядро і периферію, а проміжну ланку «центр» повністю ототожнюють із ядром. Наприклад, С. Денисова визначає семантичну будову лексико-семантичного поля як ядерно-периферійну систему, утворену «за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності» [2, с. 65]. З. Попова виділяє у структурі ЛСП два елементи: ядро і ближню й дальню периферію [5, с. 162]. І. Бреник, зокрема, наголошує: «Будь-яке лексико-семантичне поле має ядро, до складу якого входять назва (ім'я) поля, тісно пов'язане з нею видове ім'я, синоніми та родові ім'я, а також антоніми. На периферії поля знаходяться слова, семіми яких перетинаються з ядерними словами за окремими семіми» [1]. На нашу думку, у розгалуженій системі лексико-семантичних одиниць у межах темпорального поля варто приділити окрему увагу центру ЛСП, виділивши в ньому сезонні номінації, частини доби, роки, дні тощо.

Найменш варіативною складовою лексико-семантичного поля є **ядро**. У нашому дослідженні ядерною лексемою слугує номінація «час», виражена іменником у різних відмінкових формах. У деяких випадках, зокрема: *Нема часу, дитино, — люди чекають, — руйнує всі мої надії дядько* (7, с. 458); *Я мало тоді стрічався зі скарбами людського духу, та гріх було б гудити ті часи — вони були по-своєму прекрасні...* (7, с. 468-469), ядерна лексема *час* характеризується самостійністю, є суб'єктом дії, провідною думкою надфразової єдності. Натомість у реченнях: *Він якийсь час мусив кожного, навіть найменшого, свята ходити на всі богослужби* (7, с. 460); *Якийсь час вечорами бабуся обходила катрагу, де стояли святі...* (7, с. 460); *Через якийсь час мати дізналася про мої хитрування з каганцем...* (7, с. 470) простежуємо неозначеність, узагальненість та другорядність часу, що підсилено займенником *якийсь*.

Окремо в повісті використано стійке сполучення *чекати свого часу*, де *час* є невідомою його частиною і пов'язаний із можливостями, які з'являться в конкретний період: *Та це не заважало Юхримові думати про себе, що він розумніший за всіх у селі, і чекати свого часу* (7, с. 475-476).

У реченні **Весною**, коли позиводяться курчата, вона **весь час** клопочеться біля чужого виводка (7, с. 455-456) сполучення *весь час* ужито в значенні постійності, одноманітності, однак термін виконання дії обмежує центральна лексема *весною*.

На позначення дій, які відбуваються в паралельному часовому просторі до раніше зазначених подій і вражень, ужито ядерну лексему *час* у сполученні із вказівним займенником *цей*: **В цей час** на вулиці гуркоче підвода і коло наших воріт зупиняються вимиршавлені коні (7, с. 479); **В цей час** на порозі стала мати (7, с. 483); **А в цей час** наді мною твориться диво: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка (7, с. 450); Думаючи про своє, я виходжу на другу вулицю і **в цей час** збоку чую неласкавий чоловічий голос... (7, с. 484); Кожна книга має **в свій час** свою ціну (7, с. 486); Був **час**, що ми навіть воювали босі (7, с. 557).

Зменшено-пестливе слово *часинка*, споріднене з ядром *час* імовірно означає годинку або доволі короткий проміжок часу: *Отож **ранком** я вже мало не розкошував: мати на **часинку** позичила в сусідів чоботи...* (7, с. 454).

Подекуди ядро *час* у формі орудного відмінка втрачає первісне лексичне значення, натомість позначає спосіб виконання дії: випадково чи іноді повторювану дію: *А ти **часом** не брешеш?* (7, с. 465); *А ти **часом** не бачила, що то за жінка нещодавно у ліс пішла?* (7, с. 500); *Вона **часом** каже, що не тільки в дідька і оглашенного, а навіть у вас* (7, с. 435).

Лексему *час* автор уживає також у контекстуальному значенні *раз* у реченні: *Це тільки в пісні **таке** може бути, що **першим часом** дівчина садить квітку кохання, **другим часом** поливає, а **третім** – уже бере цвіт у свій **вінок молодості** і з ним іде до судженого.* (7, с. 476). Такий контекст засвідчує факт переходу семантичних значень лексеми з одного поля чи групи до іншого, набуття ними додаткових конотативних значень.

Частково дотичною до ядра *час* є лексема «время» від російського «время», ужита в усно-розмовних діалогічних репліках персонажів твору на позначення нового – післяреволюційного часу, але відповідно до національно-мовного світогляду українців не змогла повністю пристосуватися, що пояснюється роздільною вимовою й уживанням апострофа на письмі: *Титар гнівався на таку мову й говорив, що через церкву й «**таке время**» скоро стане дрантогузом* (7, с. 454); *А «**таке время**» позначилось тільки на титаревих стінах: він, неначе шпалерами, обклеїв їх скатертинами керенок вартістю в сорок і двадцять карбованців – сороківки ближче до божниці, двадцятки – до помийниці* (7, с. 454); *Сьогодні ти дитя убогих, не маєш навіть у чому до школи ходити, а перегодя, дивись, зможеш у науку піти і навіть учителем стати, бо **таке время** настало.* (7, с. 543); *Зітхаю, знову ж таки вірячи й не вірячи в те, що, може, й збудеться в «**таке время**»* (7, с. 544); *Вірячи й не вірячи, я запам'ятовую ті самі слова про «**таке время**», яке одні проклинають, а інші живуть ним* (7, с. 543).

Синонімічну до ядра *час* лексему *пора* автор уживає для увиразнення важливості певного моменту, пор.: *Зараз і ти відпочиватимеш. **Пора**...* (7, с. 459); *Якоїсь **доброї години** гляне сонце із свого віконечка вниз, побачить, що там і земля, і люди, і худібка, і птиця помарніли і скучили за **весною**, та й питає місяця-брата, чи не **пора** землю відімкнути?* (7, с. 451); *То чи не **пора** вже тепер будувати нову комору?* (7, с. 460); *Побачивши мене, вона привітно мотнула головою: **сідай, мовляв, скоріше, бо мені теж **пора** снідати*** (7, с. 534); *Ось уже й сонце золотою пучкою постукало в*

моє вікно, а за вікном на тепло заворкували голуби – **пора** й до школи (7, с. 575), а також у значенні «відтинок часу, позначений існуванням, наявністю чого-небудь» [6, с. 243]: *І чому тепер не осіння пора, коли гарбузи б'ють прямо об землю, а потім з їхніх золотистих пазух вибирають слизьке насіння?* (7, с. 483); *В ту пору розрухи чинбарі за ремінь здирали шкіру, і добрі чоботи обходились у двадцять — двадцять п'ять пудів пашні* (7, с. 468).

До центральних елементів ЛСП «час» варто віднести:

- номінації частин доби, ужиті в прямому лексичному значенні – *ранок, день, вечір*, виділяється також і *надвечір'я* – проміжний відрізок часу між днем і вечором, *ніч*: *На вишні-лутовці прокидається півень і раніше, ніж звичайно, кличе **ранок*** (7, с. 507); *Коли дідусь пізно повертався з роботи чи заробітків, то шкодував будити свою дружину, а сідав на призьбі коло її вікна і отут, припадаючи росою, засинав **до ранку*** (7, с. 507); ***Вдень**, навіть **взимку**, я ще міг сяк-так хитрувати, але **ввечері** діло моє було гибле: мати, гримнувши в сотий раз на оглашенного читальника, задмухувала спіпака...* (7, с. 469); ***Вечір** почав падати на село* (7, с. 495); *До землі вже прихилився зоряний **вечір**, з городів запахло чорнобривцями, соняшниками, прив'ялими нагідками* (7, с. 458); *Вислизає з хати у ті **вечори**, що навіки залишили мені свої зорі* (7, с. 544); *Коли ж вони повертались **увечері** додому, їх стрічали старі й малі* (7, с. 468); *Отак до **надвечір'я** жєбонів і жєбонів струмком дівочий голос і потроху розмивав мою печаль* (7, с. 563); *Мати почала **на ніч** замикати каганчика у прискринку* (7, с. 470); *Я не був таким хоробрим, як дядько Микола, і не мав його сокири, тому **вночі** тремтів і завмирав над тими казками, з яких, наче з лантуха, аж сипалася різна страховина* (7, с. 470); *А **вночі** при зорях плачем молила долю, щоб вона була справедливою до її дитини...* (7, с. 492). У мові повісті спостерігаємо також конотативні нашарування до лексичного значення, напр.: *Це сузір'я дрібних карликів подалось на смітники чужих богів не світити, а гавкати й гарчати на землю батьків, по якій уже в ясній задумі ішов новий **ранок**...* (7, с. 523). У поданому контексті ранок символізує вже не початок нового дня, а настання нового періоду в житті країни, з яким автор пов'язує глибокі надії на краще для неї майбутнє, проте не оминає тих, хто чинить цьому перепони;

- сезонні номінації – *зима, весна, літо, осінь*: *Поміж деревами, не дуже побоюючись нас, проскакує вихудлий **за зиму** вухань і зникає в підліску* (7, с. 467); *З щедрівок, які **взимку** виспівувались під вікнами добрих людей, я знав, що за плугом навіть сам Бог ходив, а Богоматір носила їсти орачам* (7, с. 468); *Це, видать, очікуючи **весну**, гомонить душа лісу* (7, с. 446); *Виходить, уже не мертвий ліс, бо лебеді принесли на своїх крилах **весну і життя!*** (7, с. 467); *Ото вже й знайте – прокинулася вода і дмухає в торішню розколену очеретину, а та, дурненька, ще не второпала, що настає весна, і чогось схлипує собі* (7, с. 512); *Я дуже люблю, як співає вода, – **весною** вона з ревінням нуртує по всій долині і, аж запінившись од люті, реє греблі, **влітку** – ледь-ледь награв у сопілку, а **взимку** тільки іноді спросоння писне, як в'юн, і знову спить* (7, с. 512); *Десь неподалік у квітчастій, кинутій на плечі, хустці, широко бреде туманом **літо*** (7, с. 490); *І все це диво зробило **літо** за одну-однісіньку ніч та й пішло собі далі, щоб на світанні, коли я сплю, знову заглянути до нас* (7, с. 490); ***Літечко** торкнулось руками ягід, і вони почали паленіти* (7, с. 490); *І люблю **восени** по коліна ходити в листі, коли так гарно червоніє калина і пахнуть опеньки* (7, с. 466); *Мусив, бо на зиму нема чобіт* (7, с. 558). Як бачимо, пори року доволі часто набувають антропоморфних рис;

- назви періодів життя: *дитинство, молодість, дівування, старість*:

*У церкві **вистоювала старість**, біля церкви **стрічались молодість і любов**, а під ними **бавилося наше дитинство*** (7, с. 475); *А лебеді летять... над моїм **дитинством**... над моїм життям!..* (7, с. 577); *А над усім цим світом, де пахощі сіна злегка притрушує туман і дух молодого, ще не затужавілого, зерна, сяють*

найкращі зорі мого **дитинства** (7, с. 556); *Та й перші спогади мого дитинства починаються з зірок* (7, с. 556); *Тому й молодість майже щодня маяла косами в нашій хаті* (7, с. 492); *І угледів старий крізь притуманені роки свої далекі-далекії василечки, і той барвінок, і молоду жінку, яких тільки в молодості бачив* (7, с. 531); *Вона підіймає важку ляду скрині і подає мені торбу, пошиту з широкого рукава сорочки, на ній і досі червоніють квіти її дівування* (7, с. 534); **Старість** легше вигадати, ніж **молодість** (7, с. 573).

Подекуди натрапляємо на номінації нечітких часових координат на зразок *якась мить*: *У видіннях до мене приходила школа, а наяву сяяли високі осінні зорі, а за якусь мить дідусь уже вів мене в науку* (7, с. 559).

У мові автобіографічної повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» доволі часто використовується ЛСП темпоральності, реалізоване дієсловами. У значенні раптового приходу зими вжито авторське дієслово *ззиміло*: *А як дурно-пусто перепало мені, коли тільки ззиміло і перший льодок запах чорнобривцями!* (7, с. 452). Дієслово літує вжито у значенні «проводити де-небудь літо; жити десь літом» [6, с. 532]: *Отут, ближче до призьби, темніє глибка, в якій літує качка* (7, с. 535).

Фразеологічний вислів *де раки зимують* у реченнях: *Добереться до тебе совєцька власть, тоді усе визнаєш, навіть, де раки зимують*, — беззлбно відповідала жінка, снуючи між піччю і діжею (7, с. 523); *Я тебе пуцу, але так, щоб знав, де раки зимують!* (7, с. 571) влучно характеризує реалії нового післяреволюційного часу. У складі фразеологізму *де раки зимують* компоненти втрачають своє значення, тож дієслово *зимувати* уже не означає «проводити зиму», а «пізнати горе в житті, мати досвід; знати, де можна пожитися; бути хитрим, спритним» [8, с. 438].

До периферії лексико-семантичного поля «час» відносимо лексеми, які позначають часові поняття, проте водночас утрачають змістову навантаженість у сполученні з іншими словами. У таких реченнях темпоральність переважно виражена прикметниками: *весняна вулиця, веснянкуваті вишняка, весняна вода, оранка весняна, літній ранок, осіннього лісу, осіннє листя, передосіннього степу, ранкові легенди, вечірня зоря*. Напр.: *А я перелітаю через ворота, і вже мої чоботи з розгону розбризкують весняну вулицю* (7, с. 459); *Тут з-за хворостяних тинів привітно здоровкаються з людьми веснянкуваті вишняка, а в них то сумують, то веселять біленькі й блакитнаві хати* (7, с. 459); *Ловлю очима синю діброву, що наче викупується у весняній воді* (7, с. 465); *Люблю з мамою щось садити або розстеляти по весняній воді і зілля полотно* (7, с. 467); *А оранка, особливо весняна, вважалася святим ділом* (7, с. 468); *І мені загадався погожий літній ранок, і тітка Василина, і її пісня, що так славно йшла між деревами* (7, с. 563); *Під нами прокидався туман, а над нами падало й падало листя — золоті сльози осіннього лісу* (7, с. 563); *Я засинав на материних руках, і в мої сні прибивалась хитка дорога, на яку вже не вийдуть мої діди, і в моїх снах зорі, як і осіннє листя, як і люди, падали на землю* (7, с. 462); *Навколо тихо бринів золотий півсон передосіннього степу* (7, с. 509); *Тому й досі, коли я в полі бачу обрис жінки, що несе обід уже не орачеві, а трактористу чи комбайнеру, в моїй душі трепетно сходяться ранкові легенди минулого з сьогоднішнім днем...* (7, с. 468); *Я потягнувся до пісні, до неба, до вечірньої зорі і замер у тому смутку і диві, що їх робив чийсь голос з моїм дитячим серцем* (7, с. 559).

Іноді трапляються висловлення, які не мають прямого чіткого семантичного зв'язку із часовими поняттями й переходять із лексико-семантичного поля в асоціативне, позначаючи часові проміжки словами, які не позначають темпоральність безпосередньо, однак спрямовані на внутрішню взаємодію автора з читачем у плані темпоральності на інтуїтивному рівні сприймання тексту: *хліб дитинства, давня усмішка, раннім плугом, зілля юності, зорі дитинства*, напр.: *Це був найкращий хліб*

мого **дитинства!** (7, с. 468); *В його очах, обведених тінями голоду, з'явилася давня усмішка життєлюбця, а в моїх – сльоза...* (7, с. 461); *Я пам'ятаю, як урочисто проводжали в поле плугатарів із **раннім плугом*** (7, с. 468); ***Зараз Юхрим, хизуючись підписарською вченістю, пишається серед парубків, лускає насіння і підсміюється над дівчатами, що, співаючи, «садять василя» – зілля юності*** (7, с. 476); *Я вдячно прихилиюсь до діда і між **зорями мого дитинства розшукую вечірню зорю поета, що буде мені сяяти все життя...*** (7, с. 559); *Уже **сонце потроху почало визбирувати росу, коли я доїхав до Якимівської загорожі*** (7, с. 498). В останньому реченні, до прикладу, спостерігаємо метафоричну єдність, за допомогою якої автор описує ту пору, коли настає світанок, проте не називає її, а підводить читача до розуміння через прохолодно-колючі (тактильні) передранкові відчуття, що виникають в уяві реципієнта.

Подекуди часові проміжки автор виражає не словом чи словосполученням, а предикативною частиною складно-підрядного речення часу: ***Місяць ген-ген перейшов на другу половину неба, коли ми приїхали додому*** (7, с. 559). Йдеться про період доби перед світанком, на що вказує зміна положення Земної Кулі відносно власної осі. У реченні ***Зараз притихлими дорогами, з яких не сходить місяць, ми з дідусем повертаємося із Майданів*** (7, с. 556) спостерігаємо тонкий пейзажний опис, який указує на те, що розмова героїв твору відбувається в глибоку ніч, оскільки з *доріє* ще не сходить місяць.

У реченнєвому контексті *Отак біля вікна дружини і прихопив мого діда **останній осінній сон і простуда*** (7, с. 561) значення словосполучення *осінній сон* підсилюється семантикою прикметника *останній* і набуває відтінка сумного, прощального, поважного осіннього періоду в житті людини, пов'язаного з відмиранням природи, смутком і старістю.

Елементи лексико-семантичного поля темпоральності яскраво демонструють авторський ідіостиль письменника, детально описують його почуття і переживання крізь призму художньо-образної світоглядної системи, утворюючи своєрідний код авторського часосприйняття, реалізованого у метафорах: *зимова постіль, вечір ворухиться, літо пішло, відїхав травень, заглянуло літо: ...він не якесь ледащо, а вже **зарання, до холодів** дбає про свою **зимову постіль*** (7, с. 563); *Оksamитний холоднуватий **вечір ворухиться** навколо нас* (7, с. 557); *Не чуєш, як **літо пішло** нашим городом?* (7, с. 489); *На човнику й веслі від нас **відїхав травень*** (7, с. 489); *І в село, через тини, **заглянуло літо*** (7, с. 489).

Яскравим прикладом метафоризації художнього мовлення є лексико-синтаксична конструкція. Пор.: *Здалеку, наче по блакитній воді, поволі пропливав приломлений до плуга орач, а за ним, біля самого неба, **вітряки намотувати на свої крила бабине літо і час...*** (7, с. 509). Бабине літо як елемент художньообразного сприйняття підсилює переживання читача тієї останньої теплої пори, змушує відчувати терпкий осінній аромат та уявляти тонкі павутинки – першу ознаку ранньої осені: *Пастушок удавано байдуже лягає горілиць на стерню, кладе в узголів'я сплетені руки і ловить очима білі хмари, що з своїх краєчків обтрушують та й обтрушують на поле нитки **бабиного літа***. (7, с. 510).

До периферії також відносимо складно-підрядні речення часу зі сполучним словом коли: *Страшне почалось **значно пізніше, коли нечиста сила розбирала та не прощала мої книги і в кожному рядку вишукувала ворожі прояви, різну апологетику, збочення, селянську обмеженість, селянські дрібновласницькі тенденції і ще якусь погань...*** (7, с. 470).

Отже, аналіз мови повісті «Гуси-лебеді летять» Михайла Стельмаха засвідчує, що в структурі лексико-семантичного поля «час» виокремлено три основні компоненти: ядро (час), центр поля (тематичні групи «частини доби»: *ранок, день, вечір, ніч*; «пори

року»: *зима, весна, літо, осінь* та їхні прислівникові, дієслівні й прикметникові варіації; «періоди життя»: *молодість, старість, дитинство, юність*) та периферійну організацію: лексеми у складі прикметниково-іменникових словосполучень, які втратили своє первісне лексичне значення й набули відтінків значення слова, з яким поєднані, та складні лексико-синтаксичні елементи, які підводять читача до сприймання й розуміння темпорального поля через вплив на його підсвідомість, викликаючи певні уявлення й відчуття. У такий спосіб читач сприймає твір не як певний зовнішній об'єкт, а як частину власних почуттів, думок, переживань, що виникають та співіснують у мовній свідомості поза текстом.

Список використаних джерел

1. Бреник, І. В. Виділення ядерної та периферійної зон в межах ЛСП прикметників позитивних емоцій в англійській мові // Філологічні науки / 3. Теоретичні і методологічні проблеми дослідження мови [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50492.doc.htm
2. Денисова, С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – Київ : Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. – 294 с.
3. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. освіти / М. П. Кочерган. – Київ : Академія, 1999. – 287 с. – С. 121.
4. Петрушенко, О. О. Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / О. О. Петрушенко. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2010. – 22 с.
5. Полевые структуры в системе языка: коллективная монография / Под. ред. проф. З. Д. Поповой. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 200 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства // За ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.
7. Стельмах, М. Гуси-лебеді летять / М. Стельмах // Вибрані твори. – Київ: Сакцент Плюс, 2005. – 736 с.
8. Ярещенко, А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови / А. П. Ярещенко, В. І. Бездітко, О. В. Козир, Н. Г. Немировська. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. – 640 с.

References

1. Brenyk, I. V. Vydilennya yadernoyi ta peryferiynoyi zon v mezhakh LSP prykmetnykiv pozytyvnykh emotsiy v anhliys'kiy movi [Isolation of nuclear and peripheral zones within the LSF of adjectives of positive emotions in the English language]. Available at: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50492.doc.htm
2. Denysova, S. P. (1996) Typolohiya katehoriy leksychnoyi semantyky [Typology of categories of lexical semantics] Kyiv State Linguistics University, 294.
3. Kocherhan, M. P. (1999) Zahal'ne movoznavstvo: pidruch. dlya stud. filol. spets. vyshch. navch. zakl. osvity [General linguistics: student's book for students philologists] Akademiya, 287.
4. Petrushenko, O. O. (2010) Leksyko-semantychne pole «chas» v ukrayins'kiy poeziyi druhoyi polovyny XX st. [Lexical-semantic field “time” in Ukrainian poetries of the second half of the XX century]. National university of aviation. Kyiv. – 22.
5. Popova, Z. D. ed. (1989). Polevye struktury v sisteme yazyka: kollektivnaya monohrafiya [The field structures of the language system: collective monography]. Voronezh: Voronezh university, 200.
6. Bilodid, I. K. ed. (1970-1980) Slovnyk ukrayins'koyi movy [Ukrainian language vocabulary]. Naukova dumka. Kyiv.
7. Stel'makh, M. (2005) Husy-lebedi letyat' [Geese-swans fly]. Saksent Plus. Kyiv. – 736.

8. Yareshchenko, A. P., Bezditko V. I., Kozyr O. V., Nemyrovskaya N. H. (2009) Suchasnyy frazeolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Modern phraseological vocabulary of Ukrainian language] Kharkiv: TORSINH PLUS. – 640.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ВРЕМЯ» В ЯЗЫКЕ ПОВЕСТИ МИХАИЛА СТЕЛЬМАХА «ГУСИ-ЛЕБЕДИ ЛЕТЯТ»

А. В. Горобец

Аннотация. В статье исследованы особенности лексико-семантического поля «время», изучена его структура, осуществлен анализ тематических групп лексики для обозначения временных отрезков, прослежена связь философии авторского мировосприятия сквозь призму временных измерений с языковыми средствами ее выражения на материале автобиографической повести Михаила Стельмаха «Гуси-лебеди летят». Статья посвящена вопросам структуризации лексико-семантического поля «время», рассмотрены и охарактеризованы темпоральные номинации в составе фразеологизмов, принятых в повести, а также представлены примеры авторских языковых средств для обозначения временных отрезков, образованных на основании народоведческих наблюдений. В структуре лексико-семантического поля «время» определены три основных компонента: ядро время, центр - лексемы, которые обозначают временные промежутки и относятся к тематическим группам «времена года», «части суток», «названия периодов жизни» и периферийную организацию: прилагательно-существительные словосочетания, в которых лексема со значением темпоральности теряет самостоятельность и приобретает оттенки значения слова, с которым сопряжена, а также элементы сверхфразового единства, не обозначают темпоральность непосредственно, а способствуют пониманию текста читателем, вызывая у него ряд ассоциаций: тактильных, зрительных, слуховых, обонятельных и др.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, тематическая группа, темпоральные номинации, ядро поля, центр поля, периферийная организация

LEXICAL-SEMANTIC FIELD "TIME" IN THE LANGUAGE OF THE STORY OF MIKHAIL STELMAKH "GEESE-SWANS FLY"

A. V. Horobets

Abstract. The article analyzes the features of the lexical-semantic field "time", studies its structure, thematic groups of vocabulary in the designation of time segments, traces the connection between the philosophy of the author's worldview through the prism of time measurements with the linguistic means of its expression on the material of the autobiographical story of Mikhail Stelmakh "Geese-swans fly" have been analyzed.

The article is devoted to the questions of structuring of the lexical-semantic field "time", the temporal nominations in terms of phraseologisms, used in the story, are considered and described, as well as the examples of author's linguistic means on the designation of time segments formed on the basis of ethnographic observations.

In the structure of the lexical-semantic field "time" three main components are defined. They are: the core time, center - words that denote time intervals and belong to

the thematic groups “seasons”, “part of the day”, “names of periods of life”. The next is peripheral organization which includes 2 types. They are adjective-noun phrases, in which the word with the significance of temporality loses independence and acquires the shades of the meaning of the word with which it is combined, as well as elements of extra-fidelity unity that do not indicate temporality directly, but contribute to the understanding of the text by the reader, causing he has a number of associations: tactile, visual, auditory, olfactory and so on.

To the periphery of the lexical-semantic field, “time” include tokens that denote time concepts, but at the same time lose content in combination with other words. In such sentences, temporality is predominantly expressed by adjectives.

Occasionally there are sentences that do not have a direct clear semantic relationship with time concepts and pass from the lexical-semantic field to the associative, indicating time intervals in words that do not indicate temporality directly, but are directed to the internal interaction of the author with the reader in terms of temporality in the intuitive levels of perception of the text.

Elements of the lexical-semantic field of temporality clearly demonstrate the author's style, describe in detail his feelings and experiences through the prism of the artistic-figurative ideological system, forming a peculiar code of author's perception perceived in metaphors.

Because of complex of lexical-syntactical elements, which lead the reader to the perception and understanding of the temporal field through the influence on his subconscious, causing certain ideas and feelings, the reader perceives the work not as a certain external object, but as part of his own feelings, thoughts, experiences that arise and coexist in the linguistic consciousness outside the text.

The purpose of the paper is to analyze the elements of the lexical-semantic field (LSF) “time” in the language of the autobiographical novel by M. Stelmakh. Its task: to define the structure of LSF “time”; to structure elements of LSF “time” according to lexical-semantic groups within the field.

Topicality. Since the end of the nineteenth century, lexical-semantic fields are at the center of attention of researchers-linguists, because language is the mirror of the inner world of the speaker, his worldview, mental and national peculiarities, and in some cases characterizes the life of the era, its mood, specificity. In Soviet times, the language of creativity of many Ukrainian writers was left out of the attention of researchers, although often distinguished by bright, unusual author language means. The creation of Mikhail Stelmakh was also not the subject of study in the aspect of actualization of lexical-semantic fields important for the restoration of the national-language picture of the world.

Also, the lexical-semantic field “time” as a specific means of author's perception of the world through language units which is the relevance of the proposed intelligence hasn't been analyzed yet.

Keywords: *lexical-semantic field, thematic group, temporal nominations, field of nucleus, center of the field, peripheral organization*